

Osmanlı ve Avrupa – Osmanlı Devleti'nin Avrupa Tarihindeki Yeri

Halil İnalcık

İstanbul, Kronik Kitap, 2017, 269 Sayfa, ISBN: 978-605-83011-4-6

28

Yunus Emre ÖZ*

Değerlendirme çabasına girişeceğimiz bu eser, kitabın müellifinin de kendi ifadesiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun genel özellikleri ve Avrupa ile olan siyasi ve ekonomik ilişkileri hakkında önceden yayınlanan, ancak ilave araştırmalarla güncellenen dokuz araştırma makalesinden oluşmaktadır.

Kitap esasında iki ana başlık altında tasarlanmıştır. İlk ana başlık “Osmanlı İmparatorluğu ve Modernleşme”dir. Bu başlığın altında da toplamda beş makale yer alır.

Kitabın ilk makalesi ‘Osmanlı İmparatorluğu’nun girişinde Osmanlı tarihinin kısa bir analizi yapıyor. Osmanlı Devleti’nin dünya tarihi sahnesine ilk olarak çıkışı, beylikten devlete geçiş süreci, ilk etapta Osmanlı’nın Anadolu’daki egemenlik alanının daralıp, siyasi gücünün Avrupa eyaletlerine kayışı, İstanbul’un fethi, Kanuni dönemi ve sonrası kısaca aktarılıyor ve genel bir siyasi süreç analizi yapıyor. Bunun ardından da Osmanlı İmparatorluğu’nun toplumsal ve kültürel tarihini daha iyi bir şekilde anlayabilmek için iletişim biçimleri ve tekniklerine kapsamlı bir bakış sunuluyor. Medrese ve camiler,

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih bölümü

popüler toplanma mekanları ve kamu eğlendiricileri ardından yazılı iletişim hakkında bazı mülâhazalarda bulunuluyor.

Kitapta yer alan ikinci makale ise “Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi”dir. Osmanlı-Türk toplumunun asli hususiyetlerini, en iyi bir şekilde, I.Süleyman (1520-1566)’ın saltanat yıllarına dönüp bakarak tasvir edilebileceğini ifade eden müellif, 19. yüzyıldaki siyasi modernleşmeye tekaddüm eden dönemde, Osmanlı müesseselerinin az çok bozulmuş şekillerini ve içtimai-siyasi gelişmelerin bu müesseselerin temelini tehdit edici bir hal aldığıın görülebileceği kanaatini sunmaktadır. Osmanlı hükümdarı ve Osmanlı toplumu arasındaki ilişkiye değinen İnalçık, yeniçerilerin, bir sınıf olarak ulemanın ve âyânın ortaya çıkışıyla birlikte sultanın gücünü yitirmesinden bahsetmiş, özellikle II. Mahmud’un reform çabaları ve bu iktidarı paylaşmak isteyen sınıflarla mücadelesine değinmiştir. İnalçık Türk modernleşme hareketindeki temel zorlukların, geleneksel toplum ve devletin dini kaidelerinden kaynaklandığını bu makalenin sonunda bir fikir olarak beyan eder.

Üçüncü makale “Sultanizm üzerine yorumlar: Max Weber’in Osmanlı Siyasal Sistemi Tiplemesi”, Max Weber’in patrimonyalizm tanımına, yine Weber’in patrimonyalizmin en uç örneği olarak gördüğü sultanizmin Osmanlı üzerinden tahliline yer verir. İnalçık “Osmanlı imparatorluk sistemini, Weber’ci anlamda ‘sultanizm’ yapan Osmanlı sultanının kendi kişiliğinde siyasi ve ruhani iktidarı birleştirme iddiası olabilir.” der. Yazar, sultanizm ve Osmanlı bürokrasisi ilişkisi üzerinde durur ve “Doğulu feodalizm” olarak tanımlanan prebendalizmi Weber’ci bir bağlamda tartışarak makaleyi bitirir.

Modern Türkiye’nin kuruluşu ve Mustafa Kemal’in bu süreçteki çaba ve usulleri hakkında kısa bir girişle başlayan dördüncü makale “Osmanlı-Türk Toplumunda Değişim”, özellikle Osmanlı Devleti’nin son dönemi ve Cumhuriyet döneminin ilk evrelerindeki askeri, siyasi ve kültürel modernleşme çabaları üzerinde mülâhazalarda bulunuyor. Bu süreçle ilgili “Osmanlı-Türk modernleşmesi tedrici ve bölük pörçüktü. Kendisini ilk olarak silahlar ve askeri tekniklerin kabulünde gösterdi. Sonrasında, Batılı maddi kültüre hayranlığın yükselişi ile dış biçimleriyle Batı’nın taklidi takip etti. Sonunda, 19. yüzyılın ikinci yarısında, yüksek sınıflar Batılı yaşam tarzını ve dünya görüşünü kabul etmeye çalıştılar” ifadeleriyle kısa bir tahlili İnalçık tarafından sunulur.

İlk ana başlığın son ve beşinci makalesi “Hilafet ve Atatürk İnkılabları”dır. Yazar bu makalede Atatürk’ün inkılabları ve devrimlerinin hakikatte nasıl tek bir bütün devrim ortaya çıkardığına odaklanmaktadır. Hilafet makamının, Osmanlı son dönemimdeki mahiyetinin tahlili ve hilafetin kaldırılması aşamasında gerçekleşen olay ve tartışmalar aktarılmaktadır. İnalçık’a göre Mustafa Kemal Atatürk, bir devlet adamıydı fakat herşenden önce hızlı modernleşmenin bir milletin ölüm kalım meselesi olduğuna inanan bir devrimciydi ve bu ancak ilahi otorite kavramına karşı milli irade modern prensibi ile meşrulaştırılan devrimle mümkün olabilirdi. Ki Atatürk’ün de tam olarak yaptığı şey buydu.

Kitabın ikinci ana başlığı “Osmanlı ve Avrupa” yazarın, bu iki medeniyet arasındaki tarih boyunca gelişen ilişkisine ışık tutan makalelerden oluşuyor. Kitabın altıncı makalesi ‘Türkiye ve Avrupa: Dün Bugün’, Osmanlı Devleti’nin bir dünya gücü olarak, 16. yüzyıl itibarıyla Avrupa üzerindeki siyasi ve ekonomik

üstünlüğünü dile getirerek başlamıştır. Rus emperyalizminin ortaya çıkışı ve Osmanlılar için tehlike arz edişi, Batı için, 18. yüzyıl itibariyle ‘Şark Meselesi’nin doğuşu, kronolojik bir anlatımla aktarılmıştır. 1856’dan sonra dış ve iç yapısında Osmanlı Devleti’nin, Batı ile bütünleşme için ciddi önlemler aldığı ifade eden İnalcık, Tanzimat’ın getirdiği reformlar; kanun önünde bütün tebaanın eşitliği, Batı’dan bazı temel kanunların alınması, şer’i mahkemelerin yanında nizamiye mahkemelerinin kurulması, Hristiyan azınlıklara temsili meclisler çerçevesinde örgütlenme hakkının verilmesi gibi yenilikleri, Batılılaşma ve modernleşme yolunda son derece ileri reformlar olarak nitelendirmiştir. Yazara göre bu süreç modern Türkiye’nin doğuşunu sağlayacak bir süreçtir. Bu süreçteki en önemli etken ise Batı’nın Osmanlı Devleti üzerinde ki siyasi ve ekonomik üstünlüğüdür. Makalenin sonunda Huntington’ın ‘Medeniyetler Çatışması’ eseri üzerinden bu iki medeniyet arasında, son dönemdeki karşılıklı ilişkisel bağlar tahlil edilmiştir.

Bir diğer makale “Modern Avrupa’nın Gelişmesinde Türk Etkisi” , Batı’da Avrupa merkezli tarih görüşünün yerini gerçek dünya tarihi kavramının almasından bu yana, dünyanın çok önemli bir bölgesinde beş yüz yıldan fazla hüküm süren Osmanlı İmparatorluğu tarihinin yeni bir ilgi odağı olduğunu ve bu minvalde Türkler’in, modern Avrupa’nın gelişim sürecinde etkisinin daha iyi anlaşılabilirdiğini ifade eder.

Kitabın sekizinci makalesinde, özellikle 1400-1700 yılları arasında Osmanlılar ve Rus İmparatorluğu’nun yükselişi ele alınır. Bu iki devletin Kırım Hanlığı özelinde birbirleriyle olan münasebetleri ve mücadeleleri üzerinde tahliller yapılır.

Kitabın dokuzuncu ve son makalesi “Siyaset, Ticaret, Kültür Etkileşim” dir. Bu bölümde kültürlerarası alışverişin mahiyeti üzerinde mülâhazalarda bulunulmuş, Osmanlı’nın Karlofça Antlaşması’ndan itibaren Batı’nın teknik ve kültürel niteliklerini ithal etme çabalarından bahsedilmiştir. Avrupa kültürü üzerinde Osmanlı etkisi konusuna gelince yazar, “... doğrudan doğruya alıntılar, doğal maddeler ve mamul eşya kullanımında açıkça görülür. Etkilerde ise egzotizm, Doğu’ya ait romantik vizyonlar, sosyal adetler, moda, sanat, edebiyat, davranış biçimleri söz konusudur” der. Harp teknolojisindeki devrim ile Avrupa ve Osmanlılar arasındaki dengenin bozulmasından bahsedilir.

Kitap üzerinde kısa bir değerlendirme yapacak olursak, Osmanlı ve Avrupa medeniyetleri arasındaki sosyal, siyasi, askeri ve kültürel münasebetleri, bir sosyal tarih üslubuyla ele alınmıştır. Bunu yaparken, alışlagelmiş üzere yalnızca Batı’nın Osmanlı üzerine etkilerinden değil, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu’nun tarih boyunca Avrupa üzerinde etkilerinden bahsedilmiştir. Yalnız makaleler arasında veya makalelerin kendi içersinde, konuların çeşitliliği itibariyle zaman zaman okuyucular kopukluk yaşayabilir. Kitap, meseleleri yalnızca siyasi bir perspektiften okumayıp, külli bir değerlendirme çabasına girdiği için, tarihçilere ilham verecek cinstedir.